

О. М. Нежива

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЯК ПРОБУДЖУВАЧ ДУХУ НАЦІЇ

У статті розкрито, який був вплив Лесі Українки на формування світогляду українців і на скільки він був значним.

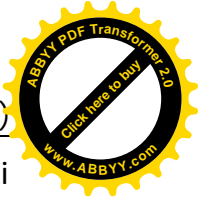
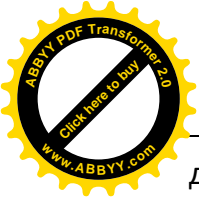
Ключові слова: мислитель, епістолярія, світогляд, неокласик, митець, національність, творчість, освіченість, свідомість.

Постановка проблеми. Леся Українка – один з найвидатніших представників нової української інтелігенції, яка, за словами М. Грушевського «стояла біля джерел нашого політичного і духовного відродження». Історично склалося так, що на час творчого визрівання Лесі Українки бурхливого розвитку в Європі зазнав новий літературний напрям – неоромантизм. Адже від народництва до неоромантизму – такий шлях пройшла українська культура кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Здобути національні сили та піднести на високий рівень культурне життя – саме за це взялася «група молодих людей», серед яких була і Леся Українка. В одному з листів до дядька М. Драгоманова Леся пише, що серед молоді починається «западничество», що багато хто береться за вивчення іноземних мов, щоб «знайомитися» з різними культурами. Це свідчить про те, що Лесю Українку завжди цікавило питання внесення в коло української інтелігенції європейської освіченості, бо лише це дозволить піднести рівень національно-духовного життя народу. Ідейні устремління творчості дають підставу для твердження, що Леся Українка була першим з так званих неоромантиків, провісником перелому в духовному житті українців, пов'язаного із зрушеннями початку століття.

Аналіз актуальних досліджень. Творчість Лесі Українки досліджували О. Бабишкін [1], О. Забужко [3], Л. П. Кулінський, П. Д. Ткачук [7].

Мета статті – проаналізувати внесок будителів духу нації в розбудові національної ідеї. Серед них одне з перших місць належить Лесі Українці. Адже творчість письменниці-інтелігента пронизана ХХ століттям, в ній ми знайдемо низку проблем, що хвилюють людство з часу «пробудження» людської думки і до сьогодні; тут проблеми краси, релігії, істини, людського буття, проблеми особистості і суспільства. Її творчість глибоко пронизана в своїй основі, вона в своїх творах обґрунтовує і осмислює культурні, політичні, релігійні проблеми. Лесі Українці належить чимала роль у розвитку і формуванні національної свідомості українського народу, української ідеї. Вона робила все для того, щоб в Україну прийшла справжня освіта, європейська освіченість і культура.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість Лесі Українки розвитком національної культури, прагнення вивести її на рівень провідних культур Європи, турбота про освіту, вживання рідної мови, її статус серед інших мов, мораль –

диктується тими соціально-політичними умовами, які склалися з України на зламі XIX–XX ст. У XIX столітті Україна як політичний організм із самостійним внутрішнім життям припинила існування, будучи, за висловом Петра I, остаточно «прибрана к рукам» Росією. Національне життя за таких обставин не зникло, а лише набуло нових форм, і потужним чинником українського національного руху стає література. Зазначимо, що саме на зламі століть нова українська культура вперше набуває «повної структури»: не тільки художньо-естетична, а й наукова, релігійна, політична «підсистеми» українського духовного життя складаються й розвиваються органічно, «з середини», відповідно до потреб української суспільності.

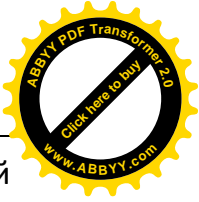
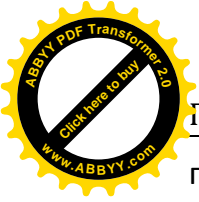
У розвідці про Леся Українку наголошуємо на тому, що «справжнім пафосом» її творчості було вирішення загальнолюдських проблем та вічних колізій, найулюбленішою її сферою був світ ідей. Мандрівні образи були її постійними супутниками, повз її думки не проходило ні одне ідейне зворушення сучасності.

Лабораторією формування цих загальнолюдських ідей Лесі Українка стало, на наш погляд, її заняття історією. Так, ще з дитячих років Олена Пчілка робила все для того, щоб Леся допомагала їй у навчанні та вихованні молодших сестер і брата. Наприклад, для сестри Ольги, Леся навіть сама складала підручники з різних дисциплін, а наймолодша сестра згадує, що її вчила майже винятково Леся. Одним із таких підручників була «Стародавня історія східних народів», що свідчить про розуміння нею ролі систематичного і послідовного викладання курсу історичних знань для формування світогляду молодої людини.

Леся Українка розуміла, що для усвідомлення суспільного життя в усій його складності треба добре знати культуру, історію, «щоб показати весь розвиток панування одних людей над другими, всю боротьбу станів, боротьбу праці і грошей, на то треба дуже багато мови, і се становить цілу окрему науку, котру тоді можна буде зрозуміти краще, коли буде відоме життя різних народів давніх і нових часів, себто їх історія» [8, 154].

Отже, знання історії свого народу і «різних» народів – основа для подальшого вивчення різних наук. Без цього письменниця не мислить формування людини всебічно розвиненої, що знає культуру, традиції свого народу, також обізнана з культурою різних народів в різні епохи, розуміє філософію історичного процесу. Тільки дослідивши найдавніші часи, говориться в підручнику, «бачити можна як розвивалися думки і хист людський, а се важніше, ніж історія подій, незв'язаних ніякою думкою» [8, 9]. У підручнику репрезентовано стародавню історію індусів, мідійців, єгиптян, ассирійців і вавілонян, фінікійців і євреїв. Обсяг підручника 250 сторінок. Він є, насамперед, результатом постійних намагань автора зробити виклад обґрунтованим, логічно довершеним.

Необхідно зазначити, що чимало місця в підручнику займає аналіз джерел. Жоден історичний факт чи явище Леся Українка не згадує без точного посилання на джерело. Найдосконалішим джерелом історичних знань письменниця вважає надбання народної культури. Правдиву, певну історію цивілізації, бачимо з «останків давнього мистецтва» [8, 12], вона з досконалістю розповідає про вцілілі

пам'ятки матеріальної культури: «А се, може, власне і єсть найцінніше в людській історії – історія культури» [8, 98] – пише вона. Адже незаперечним є той факт, що через культуру (а саме культура нації і є важливим чинником життєдіяльності народу) збагачується світ цінностей і людської духовності; від культурного рівня значною мірою залежить цивілізований поступ нації.

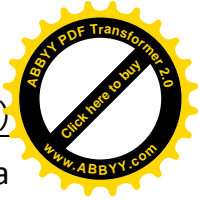
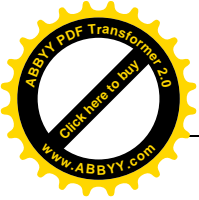
Серед важливих компонентів пізнання історії своєї країни Леся Українка називає мову, вдачу, бо «думки та світогляд народу найбільше видно з його віри та мови, бо в їх одбивається все, що думають люди про природу й про самих себе» [8, 14]. Адже мова як скарбниця народного життя фіксує не лише важливі етапи історичного розвитку, але й найтонші нюанси особистісного буття індивіда, який взаємодіє із сучасними та минулими поколіннями і включений у різні форми спілкування. Кожна епоха залишає неповторний слід у культурі своєю мовою.

Відмінність у рівнях культурного розвитку народів Леся Українка пояснює не тільки особливими «фізичними і психічними» якостями, а й тим, що «одні люди запанували над іншими, другі знов самі попали у неволю» [8, 9]. Ця думка викликала в тодішнього читача асоціації і щодо української культури, приниженої і «прибраної до рук» Російською імперією.

Привертає увагу високий моральний ідеал, що впливає із змісту підручника. Леся Українка не минає принагідної можливості для виховання чесності, правдивості. Ці принципи добропорядності знайшли своє поетичне втілення в гімнах «індійської Веди», у настановах священної книги іранців Авести, чітко сформульовані в моральних настановах маздейської віри, в єгипетських поняттях про добре й праведне життя, в біблійних заповідях Старого й Нового завіту.

Леся Українка формування моральних переконань тісно поєднує із завданнями естетичного вдосконалення людини. Багато уваги приділено в підручнику питанням розвитку мистецтва (хисту), бо прагнення і здатність творити красу письменниця вважає «одвічною властивістю» людини. «Можна подумати, що хист у людей з'явився разом з першими людськими знаряддями, – зазначає письменниця, – як тільки люди навчилися говорити, з'явився хист мови, себто поезія» [8, 6]. Наука, за твердженням автора підручника, не має такого часу, коли б люди нічого не вміли робити; так саме не було в історії такого часу, коли б людям не було відоме мистецтво. Через розвиток «хисту людського», Леся Українка намагається збагнути людське життя, його сутність, у мистецьких пам'ятниках бачить відгомін історичних подій.

Про розвиток мистецтва й науки (вони в розумінні письменниці невіддільні) в стародавні часи можна говорити тільки за вціленими пам'ятками. Тому в кожний розділ підручника зведено підрозділ «Пам'ятки» (про єгиптян, про ассирійців та вавілонян) або «Письмо та пам'ятки» (про мідійців і персів). У них найповніше виражені естетичні погляди Лесі Українки, її оцінка ролі мистецтва в житті людей. Письменниця розуміла, що звернення до витоків народної культури – це відкриття нової сторінки у становленні національно-естетичної свідомості, заглиблення у свої першооснови.

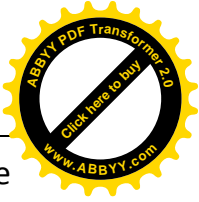
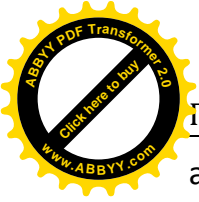

У підручнику розглядаються всі види народної культури: словесна творчість, живопис, скульптура, архітектура – ці пам'ятки кваліфікуються як найдосконаліші джерела пізнання сьогодення «душі» культури. При всій складності і невизначеності «внутрижанрових соотношень» усну народну творчість можна представити як достатньо струнку систему генетично «предшествующих друг другу элементов духовности» [8, 43].

Розповідь про минуле ілюструється переказом легенд. Легенди і поетичні твори використано в підручнику для того, щоб висвітлити духовне життя народу, його моральні якості (Веди, Авести, Біблія). Також письменниця розглядає пам'ятки живопису, скульптури, архітектури. Наприклад, архітектура посідає в художній культурі особливе місце як основа синтезу всіх видів мистецтва, зокрема, живопису, скульптури. Як вид мистецтва, вона формує просторове середовище для життя і діяльності людини, виражає суспільні ідеї в художньо-естетичних образах. Цікавими в підручнику є описи єгипетських сфінксів та пірамід, саркофагів, руїн Великого лабіринту, малюнків у печерах князівських поховань. Ці описи не тільки відтворюють сучасний вигляд руїн, а й допомагають уявити велич і красу споруди, зрозуміти, яке враження справляла вона у свій час.

Отже, створений письменницею підручник «Стародавньої історії народів Сходу» був спрямований на визначення ролі історії, віри, релігії та їх значення у формуванні національної ідеї. Він учив бачити в мистецтві активний чинник людського життя, чудовий вияв людського творчого духу. «Стародавня історія східних народів» репрезентувала читачеві по-справжньому наукове розуміння історичних явищ, виникнення релігії, розуміння культуротворчих чинників життєздатності народу.

Леся Українка ще з дитячих років виступає свідомим представником українського громадянства, є обізнаною з скарбницею національної і світової культури. Вона у своїй творчості робить спробу культурологічного синтезу народних надбань, примушує сучасне покоління задуматися над сутністю української спільності, проникнутися турботою про подальший поступ нації. Лесею Українку цікавить передусім проблема забезпечення культуротворчих можливостей, здатних вивести український народ на європейський рівень буття. При цьому вона діє не в сфері образно-художньої творчості, а в науково-логічній, виводячи не лише загальні лінії історичного процесу, а й виробляючи розуміння конкретної специфіки ментальних особливостей. Причина цього, можливо, в самій українській природі, що відзначається І. Мірчуком та В. Маркусем: «У світосприйманні, а тим самим у філософії українців переважають емоційні елементи над раціональним. Прагнення до синтезу і гармонії також прикметне для українського світогляду, внаслідок чого майже не заступлені серед українців крайні і чіткі філософські системи». Важливі риси «філософії серця» ми знаходимо в творчості П. Куліша, М. Коцюбинського, Г. Сковороди, Лесі Українки, П. Юркевича, Т. Шевченка та інших. Утворюється ланцюжок реалій-явищ у протиставленні людини та її взаємозв'язок зі світом через категоріальні

альтернативи: життя – смерть, сенс – абсурд, свобода – відчуження; це рефрен філософсько-поетичної спадщини Т. Шевченка «Буття людей»; це і гасло ліричного героя Лесі Українки «Без надії сподіваюсь»: це і віталізм, кларистизм, що насичували духовний світ у процесі формування національної ідеї та першої хвилі українізації.

Висновки. Про високу «історичну зрілість» національної культури можна говорити тоді, коли вона здатна ставити і вирішувати загальнолюдські проблеми, що зачіпають основи людського буття: коли її ідеали, цілі збігаються з об'єктивним напрямом історичного поступу, і тільки там, де ті ідеали живі, розвиваються і підносяться чимраз вище, там маємо прогрес, а також, коли вона дає народові діячів культури, еліту, здатну виразити ці ідеали в такій досконалості, що підносять творчість до світового значення, одночасно «виносячи» національну культуру на міжнародний рівень. «Ми мусимо усвідомити собі, що майбутність нашої держави і української нації буде забезпечена, якщо нам вдасться створити нашу національну еліту. Вона мусить і буде складатись з провідних елементів різних прошарків нашого народу – з тих, хто зуміє своєю далекозорістю завоювати собі авторитети і належне місце в спільноті» [1, 130].

У зв'язку з цим найбільш цікавими для нас є ідеали, проблеми, котрі порушує в своїй творчості Леся Українка, адже письменниця репрезентує нову інтелектуальну силу України, ідеї національного визволення українського народу, якими пронизана її творчість і які близькі нашій сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабишкін О. Леся Українка: життя і творчість / Бабишкін О., Курашова В. – К., 1995. – 320 с.
2. Белый А. Символизм как миропонимание / Белый А. – М., 1990. – 540 с.
3. Забужко О. Імперія і провінція в історіософських драмах Лесі Українки / Забужко О. // Філософські студії. – К., 2000. – С. 6–23.
4. Історія української літератури ХХ століття. – Кн. 1. – К., 1993. – 340 с.
5. Кулінський Л. П. У світі ідей та образів: особливості поетики драм Лесі Українки / Кулінський Л. П. – К., 1972. – 150 с.
6. Спогади про Лесю Українку. – К., 1971. – 430 с.
7. Ткачук П. Д. Місце і роль Лесі Українки в становленні і розвитку української духовності / Ткачук П. Д., Ткачук А. П. // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Ч.1, розділ 2. – 1994. – С. 325–327.
8. Українка Л. Стародавня історія східних народів / Українка Л. – Катеринослав, 1918. – 250 с.
9. Українка Л. Твори : У 12 т. / Українка Л. – К. : Наукова думка, 1975–1979.
10. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Чижевський Д. – Нью-Йорк, 1992. – 360 с.

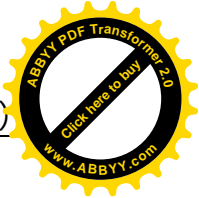
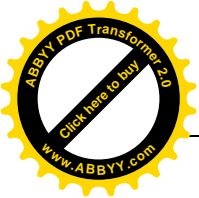
РЕЗЮМЕ

О. М. Неживая. Леся Украинка как пробудитель духа нации.

В статье раскрыто, какое было влияние Леси Украинки на формирование мировоззрение украинцев и на сколько был значительным.

Ключевые слова: мыслитель, эпистолярная, мировоззрение, неоклассик, мастер, национальность, творчество, образованность, сознание.

SUMMARY

O. Nezhyva. Lesya Ukrainka as agitator to spirit of the nation.

In this article is discovered Lesya Ukrainka's influence, what had a strong hold over the formulation of the Ukrainian's world outlook and how much was important.

Key words: thinker, epistolary, world outlook, neoclassic, master, nationality, creative work, enlightenment, consciousness.

УДК 37.013.78:37«192/193»(477)

А. В. Приходько

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ 20–30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті за результатами аналізу праць вітчизняних діячів освіти і науки з'ясовані особливості соціально-педагогічної діяльності у 20–30 роки ХХ століття. Визначено специфіку теоретичних й практичних виявів соціально-педагогічної діяльності в зазначений період.

Ключові слова: педагогічна діяльність, соціально-педагогічна діяльність, соціалізація, соціальне виховання, соціально-педагогічна теорія, соціально-педагогічна практика.

Постановка проблеми. В Україні триває процес соціально-економічної та політичної трансформації суспільства, який має як позитивні, так і негативні наслідки. Безробіття, зубожіння значної частини населення, поглиблення соціального розшарування суспільства посилили соціальні проблеми дітей та молоді. Ухвалення Урядом Національної програми «Діти України» зумовлено, з одного боку, прагненням впровадити в життя Концепцію ООН про права дитини та інші ратифіковані нашою країною міжнародні акти, а з другого – погіршенням кількісних та якісних характеристик у сфері захисту прав та інтересів дітей.

Актуальним у такій ситуації є пошук нових рішень щодо виховання неповнолітніх, зростання уваги до наукових досліджень проблем дитинства та молоді, соціального захисту, вдосконалення механізмів, що регулюють суспільну життєдіяльність кожної людини. Оскільки наукове обґрунтування технологій соціально-педагогічної діяльності в дитячому та молодіжному середовищі в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку, особливого значення набувають історико-педагогічні дослідження з проблем організації соціальної підтримки дітей.

Наразі постала потреба історично і теоретично обґрунтованого підходу щодо розгляду такої багатоаспектної проблеми, як становлення й розвиток соціально-педагогічної діяльності, розглянутої в усіх її зв'язках та опосередкуваннях.

Вивчення та аналіз історичних джерел з даної проблеми дають підстави стверджувати, що сьогодні в Україні знову загострились соціально-педагогічні